

DOĞUMUNUN 100. YILINDA MEHMET KAPLAN'I HATIRLAMAK

Abdullah UÇMAN

1915 yılında Sivrihisar'da fakir bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Mehmet Kaplan, çocukluk ve ilk gençlik yıllarını fakrüzaruret içinde geçirmesine rağmen, azmi ve iradesi sayesinde her türlü engeli aşmak suretiyle Türk ilim ve irfan hayatının kendisiyle daima iftihar ettiği örnek bir ilim adamı ve hoca olmuştur. Ailesi Eskişehir'e taşındıktan sonra gündüzleri okulda ve kütüphanede kitapların dünyasına dalarken bir yandan da geceleri tren istasyonunda ekmek, süt ve simit satmak suretiyle aile bütçesine katkıda bulunmuş, bu suretle çok erken yaşta hayatı ve insanları daha yakından tanıma fırsatı bulmuştur. Üniversite tahsili için İstanbul'da Yüksek Öğretmen Okulu ile Edebiyat Fakültesine devam ettiği yıllarda özellikle üç hocası onun akademik hayatında yol gösterici olur. Bunlar sırayla, Türk edebiyatının eskilik ve zenginliği ile belli bir metotla tarih içinde edebiyat ile medeniyet ilişkisine dikkatini çeken Fuat Köprülü, önünde divan edebiyatının oldukça derin anlam ve çağrışımlarla yüklü zengin dünyasının kapılarını açan Ali Nihat Tarlan ve Türk dilinin zenginliğini ve dil şuuru- nu öğreten Reşit Rahmeti Arat. 1939'da, Türkoloji Bölümü'nde asistan olduğu sırada Maarif Vekâleti tarafından tayinle ve profesör unvanıyla aynı bölüme gelen ve diğer hocalarından üstün bulduğu Ahmet Hamdi Tanpınar ise, engin kültürü ve sanatkâr şahsiyetiyle ona gerçek anlamda sanat ve edebiyatın ne olduğunu öğretecek; akademik hayatında çok önemli rol oynayacak bir hoca ve gerçek bir dost olacaktır.

1942 yılında Namık Kemal üzerine hazırladığı teziyle doktorasını tamamlayan Mehmet Kaplan, üniversitede ilim basamaklarını süratle çıkarak Tevfik Fikret hakkındaki teziyle 1946'da doçent, 1952 yılında da *Şiir Tahlilleri* adlı çalışmasıyla, genç sayılabilecek bir yaşta, akademik hayatın son merhalesi olan profesör unvanını kazanır. Daha sonraki yıllarda arka arkaya *Cumhuriyet Devri Türk Şiiri* adıyla da bilinen *Şiir Tahlilleri*'nin ikinci cildi, değişik konularda denemelerinden oluşan *Nesillerin Ruhı* ile *Büyük Türkiye Rüyası* ve Tanpınar'ın ölümü üzerine, onun bütün şiirlerini modern psikolojik yöntemlere göre teker teker ele alıp incelediği *Tanpınar'ın Şiir Dünyası* ile *Hikâye Tahlilleri*, *Tip Tahlilleri* ve diğer eserleri gelir. Yaptıklarından, attığı adımlardan son derece emin bir şekilde isabetli seçimlerle yanına aldığı asistanlarına bilgi biriki-

miyle geniş ufuklar açan Mehmet Kaplan, daha sonraki yıllarda gerçekleştirdiği ortak çalışmalarla, üniversite çatısı altında da pekâlâ güzel işler yapılabileceğinin somut örneklerini ortaya koymuştur. Her anlamda son derece velut bir şahsiyet olan Mehmet Kaplan, yetiştirdiği yüzlerce öğrencisi yanında, yirmiye yakın doktora yaptırmış olmakla da hocalık vasfını ispatlamış bir şahsiyettir.

*

Türkiye'deki üniversiteler için bir nevi milat olarak kabul edilen YÖK'ten önceki yıllarda başta Ali Nihat Tarlan, Ahmet Caferoğlu, Sadettin Buluç, Mehmet Kaplan, Fahir İz ve Abdülkadir Karahan olmak üzere Faruk Kadri Timurtaş, Muharrem Ergin, Ömer Faruk Akün, Ali Fehmi Karamanlıoğlu, Necmettin Hacıeminoğlu, Ali Alparslan, Kemal Eraslan, Mehmed Çavuşoğlu, Günay Kut, İnci Enginün, Birol Emil, Âmil Çelebioğlu, Mertol Tulum, Zeynep Kerman, Ahmet Topaloğlu, Osman Fikri Sertkaya ve Nuri Yüce gibi hocalarla İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü gerçekten "altın çağı"nı yaşamış, vefat edenler dışında, 80'lerden sonra bir kısmı emekli olmak, bir kısmı başka üniversitelere nakletmek suretiyle bu muhteşem kadro dağılmış ve bu altın çağ da sona ermiştir.

Henüz bu "altın çağ"ın devam ettiği 70'li yıllarda hoca daha ilk derslerden itibaren farklı kişiliğiyle gönlümüzde taht kuruvermişti. Derslerinde pek alışık olmadığımız anlatım tarzıyla öyle şeylerden bahsediyordu ki, Türk edebiyatı, Türk kültürü veya Türk medeniyeti derken gözümüzün önünde bambaşka bir dünya canlanıyordu. Daha ilk derslerinde Süleymaniye Cami'nden, Yahya Kemal'den ve onun "Süleymaniye'de Bayram Sabahı" şiirinden bahsetmiş ve Türk-İslam medeniyetinin en güzel ifadesi olan mimari eserlere ilgi duymadan gerçek anlamda Türkoloji tahsili yapılamayacağını söylemişti. Yine ilk derslerinden başlayarak hemen her derste bir vesile ile Ahmet Hamdi Tanpınar'dan söz eder, başta onun *Huzur* romanı ile *Beş Şehir* olmak üzere, bütün eserlerini okuyup anlamamız ve üzerinde düşünmemiz gerektiğini ısrarla tekrarlardı. Hoca ya göre yakın devir Türk kültür ve edebiyatında Ziya Gökalp, Yahya Kemal ve Ahmet Hamdi Tanpınar önemli birer dönemeçti ve onların fikirlerini iyice öğrenmek gerekirdi.

Yunus Emre'nin "Benim bir karıncaya ulu nazarım vardır!" mısrasını zaman zaman tekrarlayan hoca, talebeyi asla küçümsememeyi, kendisi gibi tahsil için Anadolu'dan İstanbul'a gelen talebelerin arasından ileride pekâlâ önemli şahsiyetler çıkabileceğini de söylerdi.

Kendisi sık sık yazarken düşündüğünü ve ancak bu şekilde yeni fikirler bulduğunu söyleyen hocanın aynı nesle mensup meslektaşlarından farklı olarak bir rafı doldurabilecek kadar eser vermesinin sebepleri arasında işte bu "yazarken düşünme"nin büyük bir payı söz konusudur. Bir yazısında "Mürşidim" dediği Fransız filozofu Alain'den K. Domaniç imzasıyla yaptığı tercümelemlerle hem yabancı dilini geliştirmiş, hem de düşünerek yazma melekesini ilerletmiştir.

Kelimenin gerçek anlamıyla büyük bir hoca, fikirlerine çeşitli çevrelerden birçok kimsenin değer verdiği bir yazar, Türkiye'nin çeşitli meseleleri üzerinde görüşleri olan bir fikir adamı, eski ve yeni edebî metinleri belli bazı bakış açılarıyla inceleyip tahlil eden bir ilim adamı olan Mehmet Kaplan, aynı zamanda, Türk kültürünün çeşitli devreleri ve meseleleri üzerinde düşünen; bunları farklı yönlerden ele alıp yorumlayan bir kültür adamı idi. Bir fikir ve kültür adamı olarak Türk okuyucusunun önüne ilk defa 40'lı yıllarda yayımladığı deneme ve makaleleriyle çıkan Mehmet Kaplan, çeşitli yazılarında kültür kavramını, “Bir milletin hayat ve kâinat görüşü, ahlak anlayışı, sosyal teşkilatı; mimari, resim, musiki, edebiyat, örf ve âdetleri”, yani kısaca “millî varlığı” olarak tarif eder.

Kitaplarına girmemiş yüzlerce makalesinden başka, Türk okuyucusu tarafından daha çok ilgi gören *Nesillerin Ruhu*, *Büyük Türkiye Rüyası* ile *Kültür ve Dil* adlı kitaplarında yer alan yazılarında, kültür tarihimizde onun daha çok Ziya Gökalp'ten Yahya Kemal'e, A. H. Tanpınar'dan Mümtaz Turhan'a, Nurettin Topçu'dan Cemil Meriç'e kadar, Batı kültür ve medeniyeti karşısında Türk kültürünün çeşitli meseleleri üzerinde düşünen ve bunlara farklı çözüm yolları arayan değişik şahsiyetiyle karşılaşırız. Yazı hayatına adım attığı tarihlerden başlayarak ölümüne kadar, Türk milletinin uzun tarihi boyunca oluşturduğu kültür değerleri üzerinde sık sık duran hoca, aşağı yukarı 40 yıla yakın bir süre hep bu fikir ve değerler üzerinde durup düşünmüş, yazılar yazmış, dersler, konferanslar ve eserler vermiş; tahlil ve tenkitler yapmış; böylece millî kültür değerlerimizin neler olduğunu, meslektaşlarından farklı olarak, sadece öğrencilerine değil, üniversite duvarları dışındaki Türk kamuoyuna da tanıtmayı başarmış ender şahsiyetlerden biridir.

Hocanın, sayısı yüzlerle ifade edilen, kitaplarına girmemiş fikrî muhtevalı yazılarına baktığımızda, bunların büyük bir kısmının milliyetçilik, aydın ve halk kültürü, köy ve köylü, medeniyet değerleri ve değişmesi, Anadolu insanı, güzel sanatlar, Türk dili, eğitim, sanayileşme, din ve demokrasi, Türk insanının manevi değerleri ve çeşitli siyasi rejimler gibi, gerçek anlamda hiçbir Türk entelektüelinin ilgisiz kalamayacağı; Türkiye'nin bugün hâlâ önemini koruyan belli başlı meseleleri etrafında toplandığı görülecektir. Aslında, doğrudan doğruya edebiyatla ilgili makalelerinde bile, kültür meseleleri ve kültür değişmelerinin önemi üzerinde duran hocanın, bu tür yazılarında dikkatimizi çeken ve daha önce Tanpınar'ın da ısrarla vurguladığı iki kavram “süreklilik” ve “değişme”dir. Kendisiyle yapılan bir konuşmada: “Süreklilik ile değişikliği bir sevme ve bilme metodu olarak benimsediğimiz nispette kültür hayatımız zenginleşecektir.” diyen hoca, her zaman olduğu gibi, burada da, kültürle dil ve tarih arasında sıkı bir ilişki kurar. Çünkü ona göre “Edebiyat, bir milletin kültür değerlerini dil vasıtasıyla ifade eden bir sanattan başka bir şey değildir. Türk edebiyatı da Türk milletinin kültürel değerlerini ortaya koyan bir sanattır.”

Kültür, medeniyet, dil ve edebiyat meselelerine yaklaşıırken, bir yandan, fikrî bakımdan büyük ölçüde beslendiği yakın devir kültür tarihimizin önde gelen şahsiyet-

lerinden Ziya Gökalp, Mümtaz Turhan ve Nurettin Topçu'dan başka, bir yandan da Yahya Kemal ve Ahmet Hamdi Tanpınar çizgisini sürdüren Mehmet Kaplan, özellikle sanatkâr mizacı, estetik zevkleri ve engin kültürü ile kendisini etkileyen hocası A. H. Tanpınar'ın sık sık tekrarladığı: “Değişerek devam etmek, devam ederek değişmek!” cümlesiyle ifade ettiği tarihî vakıayı, belli başlı edebî metinlerden; efsane, hikâye, destan ve roman kahramanlarından hareket ederek büyük bir dikkat ve vukufle ele alıp tahlil etmiştir. Milletimizin tarihindeki ilk edebî örneklerden Oğuz Kağan Destanı, Göktürk Kitabeleri, Dede Korkut Hikâyeleri, Yunus Emre, Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî, Nâbî, Bâkî, Fuzulî ve Şeyh Galib gibi İslamiyet öncesi ve divan şiirinin zirve şahsiyetleriyle Şinasi, Nâmık Kemal, Ziya Paşa, Abdülhak Hâmid, Samipaşazâde Sezayî, Ahmet Midhat Efendi ve Şemseddin Sami gibi Tanzimat'tan sonra eser veren hemen bütün edebî şahsiyetler onun ilgi ve inceleme alanına girmiştir.

Aslında, Türk kültür ve medeniyetiyle Türk edebiyatını ayrı ayrı değil de bir bütün hâlinde gören hoca, bunları, kendisinden edebiyat tarihiyle birlikte tarih metotlarını öğrendiği hocası Fuad Köprülü gibi, çevre şartlarıyla ve dıştan bir yaklaşımla değil de, daha çok edebî metinlerin bizzat kendilerinden hareket etmek suretiyle ele almış; Türk medeniyet tarihinin çeşitli devreleriyle Türk edebiyatı arasında sıkı ilişkiler bulunduğunu somut örneklerle ortaya koymuştur.

Çeşitli araştırma ve denemelerle, belli bir bilgi birikimi ve bir terkip arama sonucu edebiyatımızda ilk defa kendisinin denemiş olduğu “metin tahlili” metodu ile, Türk edebiyatının birçok meselesiyle birlikte devirler ve nesiller konusuna nasıl yaklaşılacağı de göstermiş; edebiyatla sosyal ve kültürel değişmeler arasındaki münasebete de ilk defa dikkati çeken yine hoca olmuştur.

Tanzimat sonrası Türk edebiyatıyla Cumhuriyet Dönemine ait iki ciltlik *Şiir Tahlilleri* adlı eseriyle başlayan bu tür denemeleri, *Tevfik Fikret ve Tanpınar'ın Şiir Dünyası* adlı incelemelerle *Hikâye Tahlilleri*, *Tip Tahlilleri* ve *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar* takip eder. Bunun için, onun Türk kültürünün çeşitli meseleleri üzerine kaleme aldığı makalelerini dikkatle okumak ve anlamak, bir bakıma, Türk tarihinin değişme devrelerini ve Mümtaz Turhan'ın “Kültür değişmeleri” diye adlandırdığı vakıayı anlamak manasına da gelir diyebiliriz.

Biz, işte bu noktada, aynı zamanda bir fikir adamı olan Mehmet Kaplan'la karşı karşıya geliriz. İlk baskısı bundan tam 48 yıl önce yapılan ve bugünkü nesillerin mutlaka okumaları gereken *Nesillerin Ruhu* adlı kitabıyla, kültür tarihimizde ilk defa ona nasip olan, nesillerin devirlere göre değişmesi hadisesini tespit etmiş; bu bakış açısıyla, Türk edebiyat tarihinin başlangıcından itibaren çeşitli metinleri ele alıp incelemiştir.

Bir yandan göçebelik devrindeki ideal insan tipi olan “Alp tipi”nin, Türklerin Orta Asya'dan Anadolu'ya göç ettikten sonra nasıl “gazi-derviş” tipi hâline dönüştüğünü gösterirken, aynı tipin Tanzimat'tan sonraki yıllarda Türk toplumunun yaşadığı sosyal ve siyasal değişmelere paralel olarak nasıl “kalem efendisi” veya başka bir ifadeyle “bürokrat” olduğunu, yine edebî metinlerden hareket ederek açıklamıştır. Böylece hoca,

hem Türk tarihinin sürekliliği vakiasını ortaya koymuş, hem de tarihin bir kere daha tekrar yaşanamayacağı gerçeğini bütün açıklığıyla ispat etmiştir.

Kaplan Hoca'nın, burada uzun uzadıya üzerinde duramayacağımız özelliklerinden biri de, sağlam bir tarih ve milliyetçilik fikri yanında, tarihin ve özellikle Türk tarihinin bir "devam içinde değişme"den başka bir şey olmadığını şuuru varan sayılı aydınlardan biri olmasıdır. Hoca da, donmuş ve hayatietini kaybetmiş bir "mazi hayranlığı" yerine, hocası Tanpınar gibi "Değişerek devam etmek, devam ederek değişmek" anlayışını benimsemişti.

Yarım yüzyıldan fazla bir süredir Türk tarihini inkâr etmek ya da yeniden yaşama ya kalkmak gibi tuhaf davranışlar karşısında Kaplan Hoca, büyük bir medeni cesaretle ortaya atılmış ve ileri sürdüğü fikirlerle, böyle bir şeyin mümkün olmadığını ve olamayacağını herkesin önünde ispatlamıştır. İşte bunun için, onun eserlerinin rehberliğinde yapılacak bir tarih gezisi, bize hem tarihimizin başlangıcından beri bir durgunluk içinde bulunmadığını hem de birbirine sıkı sıkıya bağlı değişik devirlerden meydana gelen bir süreklilik içinde bulunduğunu gösterecektir.

Bugün yaşları 30 ile 60 arasında değişen birkaç neslin Türk kültür ve edebiyatına bakışlarında, hocanın makale ve kitaplarıyla, seminer, konferans ve derslerinin önemli bir payı olduğunu kimse görmezlikten gelemez. Bugünün genç nesillerine ve her seviyeden Türk okuyucusuna başta Yunus Emre, Yahya Kemal, Ahmet Haşim ve Ahmet Hamdi Tanpınar olmak üzere Hacı Bayram Velî, Eşrefoğlu Rûmî, Bâkî, Nedim ve Şeyh Galib, Abdülhak Şinasi Hisar, Peyami Safa, Behçet Necatigil, Asaf Hâlet Çelebi, Ahmet Kutsi Tecer, Ahmet Muhip Dıranas, Kemal Tahir, Tarık Buğra ve Turan Oflazoğlu gibi eski, yeni ve çağdaş birçok Türk şair ve yazarını tanıtan ve sevdiren hiç şüphesiz yine hoca olmuştur.

Talebelerine bir şeyler öğretmek, topluma faydalı ve iyi bir insan olmanın yollarını göstermekten başka bir gayesi olmayan hoca, başlangıçta masum öğrenci hareketleri şeklinde başlayıp boykot ve işgallerle anarşinin doruğa tırmandığı 70'li yılların o meşum günlerinden birinde dersinden zorla çıkarıldığında; "Derslerin bu şekilde iptali, bu binaya dinamit koymaktan farksızdır!" demişti.

Son derece iyi niyetle ve ileri bir görüşle Hoca daha 70'li yıllarda Osmanlıcanın mecburi ders olarak liselerde okutulması gerektiği hususunda birkaç yazı yazdığına, bazı çevrelerce kıyamet koparılmış ve hoca "mürteci" olmakla itham edilmişti. Ruhu şad olsun; demek ki zaman denilen o mucizevi varlık hocayı haklı çıkardı ve aradan pek de uzun bir zaman geçmeden, hocanın o teklifi bugün bir "hükümet politikası" olarak gündemdeki yerini koruyor.

Hayatı boyunca Türk kültür ve edebiyatıyla Türk medeniyetini hem tanımaya hem de tanıtmaya çalışan, fikrî faaliyetlerini Türk milletinin geçmişi ve geleceği üzerinde yoğunlaştıran; Tanzimat'tan bu yana çağdaşlaşma gayreti içindeki Türk toplumunda ortaya çıkan problemlere sürekli çareler arayan hocanın değeri, kitapları ve makaleleri tekrar tekrar okundukça daha iyi anlaşılacaktır.